

ITÄMEREN ALUEEN TEOLLISUUSPERINTÖÄ OPPIMASSA

Terhi Torkki

Industrial Heritage Platform 2000–2002 -projekti (www.ihp.lt) järjesti vuonna 2002 teollisuusperintöalan jatkokoulutuskurssin kahdessa kohteessa Itämeren rannalla: elokuussa Ruotsin Helsingborgissa ja lokakuussa Liettuan Klaipedassa. Kurssin tavoitteena oli teollisuusperintöön suuntautuvan tutkimuksen ja suojelun edistäminen sekä teollisuusperintöalan toimijoiden verkostoituminen. Pohjoismaiden Ministerineuvoston rahoittamaa kolmivuotista pohjoismais-balttilaista projektia koordinoi Suomen Museovirasto. Projekti oli jatkoa vuoden 1999 pohjoismais-balttilaiselle teollisuusperintökonferenssille ja sitä edeltävälle pohjoismaiselle koulutusyhteistyölle.

Vuoden 2002 IHP-kurssi järjestettiin ot-sikolla *Changing Perspectives – Industrial Heritage and Urban Transformation*. Kurssin kolmekymmentäyksi osallistujaa ja seitsemän opettajaa edustivat Norjaa, Ruotsia, Suomea, Viroa, Latviaa ja Liettuaa. Kenttätyöpainotteisen kurssin opettajina toimi arvostettuja alan asiantuntijoita. Mukana olivat muun muassa arkkitehtuurin professorit Vilhelm Helander ja Trevor Harris Teknillistä korkeakoulusta Otaniemestä sekä teollisuusperinnön tutkimuksen pioneeriä pitkästi tehnyt historioitsija Marie Nisser Teknillisestä korkeakoulusta (KTH), Tukholmasta.

SATAMAKAUPUNGIT HELSINGBORG JA KLAIPEDA

Etelä-Ruotsissa sijaitseva Helsingborg on ollut 1800-luvun loppupuolelta lähtien merkittävä teollisuuden ja liikenteen keskus sekä tärkeä kulttuuriportti Eurooppaan. Kaupunki oli keskiajalla osa Tanskaa ja yhteys naapuriin on vieläkin tiivis jatkuvan lauttaliikenteen ansiosta. Helsingborg elää murrosvaihetta tietoyhteiskunta- ja globalisatiokehityksen myllerryksessä. Kiihtyvä muuttoliike ja kehittyvä liikenneverkosto Öresundin alueella ovat tulevaisuuden haasteita. Muun muassa Lundin yliopiston kampusalueen toivotaan lisäävän kaupungin vetovoimaa. Ratkaisuja alueen pulmiin etsitään julkisen kaupunkitilan viihtyvyydestä ja satama-alueen parantamistoimilta. Paljon on jo ehditty rakentaa, esimerkiksi luksuskerrostaloja ja tiloja kulttuurielämän tarpeisiin, mutta satama-alueen tyhjentyneet teollisuusrakennukset olivat vielä kurssin aikana ainakin teollisuusperinnön näkökulmasta vaillo loppuun mietittyjä suunnitelmia.

Klaipeda on Liettuan portti Itämerelle. Sen värikäs historia ja strategisesti vaikea sijainti eurooppalaisen ja venäläisen kulttuurin puristuksessa ovat vaikuttaneet aikojen saatossa kaupungin miljöön ja teollisen perinnön muotoutumiseen. Satamansa vuoksi Klaipeda oli jo 1930-luvulla Neuvostoliitolle tärkeä puutavaran purkaus- ja jalostuskeskus.

Helsingborgia ja Klaipedaa yhdistää monikulttuurisuus. Ensimmäisten ulkomaalaisten tiedetään saapuneen Helsingborgiin jo 1870-luvulla. Kaupunkiin muutti käsi-työläis- ja kauppiasväkeä Saksasta ja jopa Etelä-Amerikasta asti. Tunnetuimpiin ulkomaisiin yrityksiin on kuulunut muun mu-

assa Zoégan kahvitehdas. Helsingborgin teollisuus sai kaipaamaansa maahanmuuttajaväkeä 1930-luvulla ja toisen maailmansodan jälkeen.

Myös Klaipedassa ovat eri kansallisuudet näkyneet vahvasti. Liettualaisten lisäksi kaupungin väestö koostuu juutalaisista, puolalaisista, saksalaisista ja venäläisistä. Entinen Memel oli saksalaisten hallussa vuoteen 1923, jolloin Liettua miehitti kaupungin. Toisen maailmansodan seurauksena saksalaiset joutuivat jättämään kaupungin, jolloin puna-armeija karkotti Liettua lähes 100000 asukasta. Kaupungin nykyinen väestöpohja on nuorta, sillä tyhjään kaupunkiin asettuivat venäläiset ja ympäröivälle maaseudulle liettualaiset. Vuoteen 1991 asti elettiin neuvostokautta, jonka aikana satama-aluetta ja sen ympäröiviä telakoita hyödynnettiin massiivisen, kommunistisen järjestelmän tarpeisiin. Taloudellinen yhteistyö saksalaisten liikemiesten kanssa on sittemmin elpynyt ja saksalaisesta menneisyydestä muistuttavat myös nykyisin vanhan kaupungin rakennusten lisäksi ”nostalgia-turistit”.

VUOROVAIKUTTEINEN KENTTÄTYÖMENETELMIEN OPISKELU

Kurssin aikana harjoiteltiin monitieteistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta käytännössä. Kurssilaiset tutustuivat kaupunkien teollisuusperintöön etukäteen historiaa, teollistumiskehitystä ja lähiympäristöä käsittävän lukupaketin avulla. Tutkimuskohteeksi Helsingborgista oli valittu teollisuus- ja varistorakennuksia käsittävä, työntekijöistä lähes täysin tyhjentyneet satama-alue aivan keskustan tuntumassa. Lisäksi kenttätyökohteeseen kuului satamaan aikaisemmin kiinteässä yh-

teydessä ollut vanha työväen kaupunginosa Söder. Klaipedan kenttätyökohte oli taas kompakti, rajatumpi telakka-alue satama-alueen sekä vanhan historiallisen kaupungin osan tuntumassa. Alueella liikkui yhä työväkeä todisteena toimivista yrityksistä.

Tutkimuskohteita tarkasteltiin historian, arkkitehtuurin ja kulttuurintutkimuksen näkökulmista. Eri ammattilaisten osaamista hyödynnettiin maksimaalisesti. Jokaisessa ryhmässä oli ainakin yksi historioitsija, arkkitehti ja sosiologi. Ideana oli, että jokaisen ryhmän jäsen opettaisi omia tutkimusmenetelmiään samalla kun oppisi itse vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Ryhmätyön onnistumisen vähimmäisvaatimuksena oli kamera, kynä sekä tietokone. Jokaiselta kurssilaiselta edellytettiin hyvää englanninkielen taitoa.

Käytännössä Helsingborgin kurssi oli uuteen asiaan tutustumista, kun Klaipedassa menttiin kesän kokemusten opettamina suoraan asiaan. Aikaa ei ollut tuhlattavaksi ylimääräiseen pohtimiseen ja jahkailuun, ja kentätöihin ryhdyttiinkin välittömästi.

SÖDER – MAAHANMUUTTAJAIN VAI TYÖVÄEN KAUPUNGINOSA?

Maahanmuuttajat ja heidän edustamansa kulttuurit antavat yhä leimansa Helsingborgin satama-alueen tuntumassa sijaitsevalle Söderin kaupunginosalle. Helsingborgissa työskentelin ryhmässä, jossa etsittiin Söderin kaupungin osan kadonnutta historiallista identiteettiä ja sen lähes kokonaan hävitettyä teollisuusperintöä. Ryhmässä työskenteli itseni lisäksi norjalainen historioitsija, virolainen arkkitehti, latvialainen sosiologian jatko-opiskelija sekä liettualainen maisema-arkkitehti ja sosiologi. Ryhmän ve-

täjänä toimi taloushistorian professori Maths Isacson Uppsalasta.

Kaupunginosan vanhimmat korttelit ajoittuvat 1800-luvun loppuvuosikymmenille. Alueen ruutukaava sai tuolloin hahmonsensa ulkomailta saapuneiden käsityöläisten puutaloista ja niiden ryhmittelystä. Uusinta rakennuskantaa edustavat 1960- ja 1970-luvuilla rakennetut betonikerrostalot. Näyttävimpin uusista rakennuksista lienee massiivinen ja ruma poliisitalo, joka osittain piimentää kaupunginosan yhtä kulmaa. Heti alussa jouduimme rajaamaan tutkimuksesta paikallisten asukkaiden yksityiselämään perehtymisen ja päätimme keskittyä julkiseen tilaan. Tutkittavaa riitti jo pelkästään katukuvan dynamiikassa.

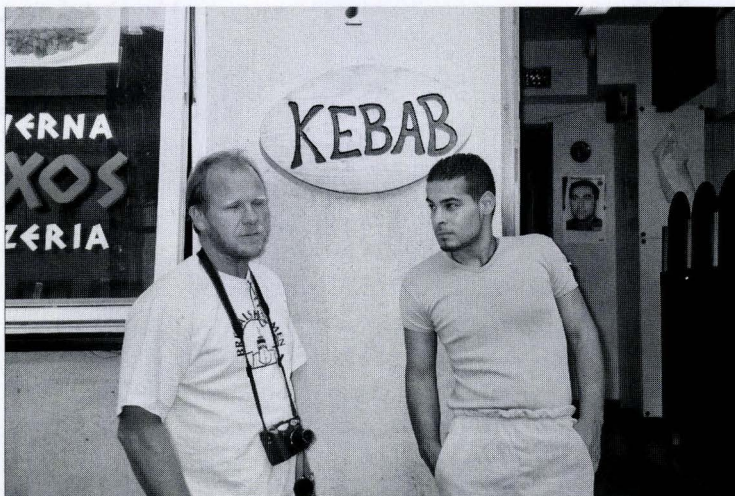
Alueen tyyppillisistä ongelmista kerrottiin kurssilaisille viranomaisalustuksissa. Kaupunginosassa asuu paljon maahanmuuttajia, jotka eivät ole integroituneet yhteiskuntaan odotetulla tavalla. Haastattelut kaupunginosassa sen asukkaiden ja viranomaisten parissa sekä päivä- että yöaikaan antoivat viitteitä asuinalueesta, joka merkitsi monelle välivaihetta matkalla parempaan ja laadukkaampaan asuinympäristöön. Moni maahanmuuttajanuori haaveili muutosta ta-

kaisin kotimaahan. Työväen alueen arvostus vaikutti ristiriitaiselta.

TEOLLISUUSPERINNÖN ARVOT

Kiinnostavaksi kysymykseksi, jopa pienen kiistan aiheeksi ryhmässämme nousi, oliko Söder teollisuusperintöä lainkaan, kun satama-alueen työväestöä edustaneet asukkaat ja suurin osa vanhoista, arvokkaista rakennuksista olivat hävinneet kaupunginosasta. Sosiologinen kartoitus alueen käyttötihedestä ja vetovoimaisista paikoista vahvisti historian merkitystä alueen nykyarkeen: eloisin ja vilkkain alue oli yhä vanha, teollistumisen myötä vakiintunut pääkatu sitä ympäröivine liikkeineen. Myös teollisuusperintöön kuuluneet harvat maamerkit kuten vuonna 1906 rakennettu työväentalo Folkets hus ja samoihin aikoihin rakennetut Gustav Adolfin kirkko ja koulu olivat yhä käytössä.

Teollisuusperintöä ei ole menneinä vuosikymmeninä arvostettu Helsingborgissa. Suuri osa rakennuksista on aikojen saatossa rappeutunut tai purettu pois. Myös vanhemmaa muistitietoa heti sotaa edeltävästä tai sitä

Svein Vik Sāghus haastattelee Söderin kaupunginosassa etnisen lounasravintolan työntekijää. Kuva: Terhi Torkki.

seuranneesta vuosikymmenestä oli vaikea tavoittaa. Tutkimuseettistä keskustelua aiheutti myös niin kutsuttu gentrifikaatio-ilmiö. Pohdimme, mitä tapahtuisi, jos kaupunginosaan huonokuntoiset liikerakennukset tai halvat vuokra-asunnot kunnostettaisiin. Löytäisivätkö suuret liikeyritykset viihtyisän ja vetovoimaisen alueen toiminnalleen ja työntäisivät näin nykyiset pienyritykset ja asukkaat lähiöihin? Alueen ”eksotiikkaan” oli jo ehditty kiinnittää positiivista huomiota kaupunginosaan kuvaavassa kotiseutuhistoriikissa. Toisaalta ilmiön myötä kaupunginosa menettäisi sille ominaisen erityisen tunnelmansa, mutta toisaalta alueen historiallisten arvojen korostaminen ja yhteyksien luominen satama-alueelle parantaisi kaupunginosaan julkista arvostusta. Inhimillisten näkökohtien huomioiminen onkin ollut teollisuusperinnön tutkimuksen hengen mukaista. Vanhan rakennuskannan merkitys on suhteutettava nykyisten käyttäjien tarpeisiin. Useimmat kurssilaiset olivatkin sitä mieltä, että teollisuusperintökohteiden säilyttäminen elävänä on tärkeä tavoite.

MONIKULTTUURISEN YHTEISTYÖN HAASTEITA

Monitieteinen ryhmätyö muotoutuu ryhmälle annetusta tehtävästä, asiantuntemuksesta ja käytössä olevista työvälineistä. Arkkitehtuuripainotteisissa ryhmissä mietittiin satama-alueen ratkaisuja käytännönläheisesti niiden rakenteellisia, toiminnallisia tai kaupunkikuvallisia mahdollisuuksia analysoimalla. Sosiaali- tai kansatieteitä vahvasti edustaneissa ryhmissä taas pohdittiin alueiden ja rakennusten identiteettiä sosiaalisen näkökulman kannalta. Itse kuuluin jälkimmäiseen ryhmään.

Kenttätyö Ruotsissa tuntui yllättävän helpolta johtuen ruotsalaisen ja suomalaisen yh-

teiskunnan monista samankaltaisuuksista. Sen sijaan kunnollisten haastattelujen tekeminen teollisuusperintöön liittyvistä aiheista, kuten alueen merkityksestä asukkaille tai maahanmuuttajien suhteesta kotiseutuunsa, olisi ollut mahdotonta suorittaa nopealla aikataululla.

Työskentely Klaipedassa tapahtui satama-alueella sijaitsevan telakkakonttorin kylmäkosteissa tiloissa haalari- ja toppatakkiasuisten työntekijöiden joukossa sekä kaupungilla. Ryhmällemme tarjoutui tilaisuus muun muassa sosiologisen ryhmähaastattelun toteuttamiseen. Videoituun haastatteluun osallistui telakan työntekijöistä koottu ryhmä. Haastateltavat esittivät melko rohkeita mielipiteitä työympäristöstään ja sen teollisuusrakennusten käyttöön liittyvistä suunnitelmista. Ryhmää ohjasi sosiologian apulaisprofessori Ausrine Armaitiene Klaipedan yliopistosta. Tavallisesti kielitaidon puute olikin suurin ongelma ja sen vuoksi kontaktin ottaminen paikallisiin asukkaisiin, asiantuntijoihin tai viranomaisiin oli yleensä hankalaa. Oli luotettava oman ryhmän kykyyn työskennellä yhdessä sekä ryhmän paikallisten jäsenten asiantuntemukseen ja taitoon kääntää asiat englanniksi muille. Kokemus oli yksi palkitsevimista kurssin aikana.

Kenttätyöskentelyä edelsivät aamuisin alustukset niin opettajien kuin paikallisviranomaisten asiantuntemuksen näkökulmista. Iltaisin oli varattu aikaa keskusteluun opettajien johdolla siitä, mitä olimme päivällä kokeneet, havainneet ja löytäneet. Kenttätyön tietoa pyrittiin viemään jatkuvasti makrotasolle teollisuusperinnön laajempiin viitekehyksiin. Viikko huipentui ryhmien kenttätöistään pitämiin luentoesityksiin. Esitysten ohella jokainen ryhmä työsti yhdessä loppuraportin, jonka tarkoitus oli hyödyttää myös paikallisten viranomaisten teol-

lisuusperintöön vaikuttavaa päätöksentekoa. Joukko viranomaisia oli myös paikalla seuraamassa esityksiämme.

YHTEISTYÖ VAATII HARJOITTELUA

Tulevaisuuden teollisuusperinnön nykyiset haltijat arvottavat usein rakennuksia niiden taloudellisen kannattavuuden kautta. Viranomaispuheenvuorot paljastavat herkästi negatiivisia asenteita ja myyttejä teollisuusalueen merkityksestä. Alueidentiteetin vahvistamisessa tarvitaan teollisuushistorian tuntemusta, mutta myös monitieteistä tutkimusta yksilöllisten kokemusten ja moniäänisyyden esille nostamiseksi. Olisi hienoa, jos näin syntyneen tiedon välittäminen päätöksentekijöille ja aktiivisen kansalaiskeskustelun ylläpitäminen toteutuisivat ennen teollisuusperintökohteen tuhoutumista.

Itämeren alueella tehty yhteistyö on varmasti maiden yhteinen etu jatkossakin. Haasteita tuovat eri asiantuntijoiden erilaiset kulttuuriset ja ammatilliset taustat sekä poliittisten toimintatapojen erilaisuus. Vuonna 1991 tapahtuneen Neuvostoliiton hajoamisen vaikutusta Baltian maissa on joskus ulkopuolisen vaikea ymmärtää. Sellaisten kiistakysymysten ratkaisu kuten neuvostojen ajan teollisen rakennusperinnön arvo vaatii

asiantuntemusta. On aiheellista pohtia, missä määrin voidaan luottaa paikallisiin ratkaisuihin. Onhan lyhytnäköisiä ratkaisuja ja virheitä teollisuusperintökysymyksissä tehty aikojen saatossa myös meillä. Myös kysymys turismin vaikutuksesta säilytettävien teollisuusperintökohteiden suhteen vaatii keskustelua.

Teollisuusperinnön kannalta on tärkeää lujittaa verkostomaista yhteistyötä. Monitieteinen työskentely, joka aiheen ymmärtämisen kannalta on ilmeisen välttämätöntä, vaatii harjoittelua. Jatkossakin tarvitaan tämällyyppisiä työskentelyfoorumeja ja pitempiäaikaisia tutkimusprojekteja, jotka mahdollistavat pitkäjänteisen työskentelyn. Yhteistyöhön on panostettava edelleen. Alueviihtyvyys, koulutustaso tai työllisyysnäkökymät eivät ole helppoja kehittämiskohteita yhdessä Itämeren alueen kaupungissa. Nykyisin kaikki haluavat panostaa erinomaisiin liikenneyhteyksiin, korkeatasoiseen teknologiaan ja menestyvien yritysten hankkimiseen alueelle. Se miten teollisuusperintöä tutkitaan ja säilytetään jatkossa, riippuu siitä kuinka hyvin monitieteinen asiantuntemus saadaan integroitua kaupunkien aluepoliittiseen kehittämistyöhön.

Kirjoittaja on kansatieteen jatko-opiskelija.
terhi.torkki@helsinki.fi

Söderin kaupunginosa ja poliisitalon valvova silmä satama-alueelle. Kuva: Terhi Torkki.